

Mitološki lik volčjega pastirja pri Slovanih in nekatere primerjave

Zmago Šmitek

The article presents the recent monograph of Mirjam Mencej: Gospodar volkov v slovanski mitologiji – Master of the Wolves in Slavic Mythology – (Županič's Library, Vol. 6, Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts in Ljubljana 2001, 331 pp., 2001).

Naš knjižni trg je nedavno obogatila obsežna etnološka monografija Mirjam Mencej *Gospodar volkov v slovanski mitologiji* (331 str.), izšla je kot šesti zvezek Županičeve knjižnice, ki jo izdaja Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, z letnico 2001.

Knjiga je prirejeni tekst doktorske disertacije z naslovom "Mitološki lik Volčji pastir pri Slovanih" (mentor dr. Vitomir Belaj), ki jo je avtorica maja 2000 uspešno zagovarjala na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Univerze v Ljubljani. Posvečena je mitološkemu liku, ki doslej, začuda, še ni dočakal temeljite obravnave, čeprav je bilo izročilo o *volčjem pastirju* razširjeno po vsem ozemlju, poseljenem s Slovani. Geografska razprostranjenost tega motiva kaže, da je *volčji pastir* v slovanski in morebiti tudi splošni indo-evropski mitologiji igral pomembno vlogo. Inačice, zapisane pri različnih slovanskih narodih, so si glede osnovnih potez *volčjega pastirja* dokaj enotne: to je vodja volčjega tropa, ki lahko nastopa v človeški ali živalski (volčji) podobi. Je zaščitnik volkov in jim deli hrano. Izbrana tema pa je za nas pomembna tudi v lokalnem smislu, saj je veliko ljudskih pripovedi o *volčjem pastirju* zapisal med kajkavskimi Hrvati slovenski zbiralec Matija Valjavec pred več kot sto leti.

Monografija je razdeljena na šest poglavij. Ta razrešujejo najprej funkcijo gospodarja volkov in krščanskih svetnikov, ki nastopajo v njegovi vlogi ali ščitijo pred njim, nato pa odgovarjajo na vprašanja o predkrščanski podobi gospodarja volkov, o božanskem poreklu tega mitičnega bitja, o njegovi vlogi v praslovanskem mitu in obredju ter o njegovi povezanosti s plodnostnimi kultu.

Jedro knjige predstavlja enaindevetdeset povedk o gospodarju volkov iz različnih kulturnih okolij: slovenskega, hrvaškega, srbskega, makedonskega, bolgarskega, ruskega, beloruskega, ukrajinskega, češkega, slovaškega, poljskega, latvijskega, nemškega, francoskega, italijanskega, romunskega in grškega. Že prevodi večine teh tekstov (zapisanih v narečnem in arhaičnem jeziku) so pomenili poseben izziv. Takšna dosledna, sistematična metoda nam res obširno predstavi številne variacije in permutacije v povedkah, zagovorih, šegah in verovanjih različnih ljudstev (v zgoščeni obliki na preglednicah na str. 178-183 in 279-307), vendar nam ne razkrije vzrokov, načinov in poti širjenja tega izročila. Do neke mere se lahko opremo na mnenje Lutza Röhricha, da je

gospodar živali prežitek iz najstarejše lovske kulturne plasti in da njegove sledi vodijo na obale Sredozemlja (npr. do kretske-minojske kulture in kulta Artemide). Sledeč tem namigom pa je avtorica ugotovila tudi nekatere zanimive sorodnosti s sumersko-akadsko mitologijo. Ob tem ni odveč pripomniti, da se je vsakoletni obred objokovanja sumersko-semitskega Dumuzija-Tammuza razširil iz Mezopotamije v Sirijo, Palestino in Grčijo in se tam obdržal vse do krščanske dobe. Sumerski tekst o potovanju Inane v podzemlje opisuje, kako je Dumuzija odrešila njegova sestra Gestinana, ko se je ponudila, da ga bo pol leta nadomeščala v svetu mrtvih. V tej epizodi je torej že začrtana delitev koledarskega leta na dve polovici, od katerih vsako personificira drugo mitološko bitje. Podobna je bila grška verzija, v kateri sta nastopala Adonis in Afrodita.

S tem delom je avtorica postavila dobro izhodišče za nadaljnje primerjalne študije o *volčjem pastirju*. Ob njih se bo še bolj nazorno pokazalo, da volčji ali pasji trop že od antike predstavlja bestialno naravo "požiralca človeških trupel". Ista ideja je zaobsežena v podobi grškega psa Kerberusa ali pasjih varuhov podzemlja pri starih Indijcih in starih Irancih. Tudi germanska mitologija pozna psa kot čuvarja pekla, bog Odin (Wotan) pa ima za spremljevalca dva volkova. Po Heziodu (*Teogonija*) je grška Hekata blodila po gozdovih v podobi krvoločnega psa. Egipčanski Anubis je bil običajno upodobljen s šakalovo glavo. Volkovi ali psi, ki jih vodi božanstvo ali demon smrti, so duše umrlih in zato identični svojim pastirjem. Do takšne ugotovitve je prišla tudi Mencejeva, ko je v sklepnem delu svoje knjige zapisala, da je "bil volčji pastir prvotno praslovanski bog smrti in onstranstva Veles/Volos, ki se je pojavljal v podobi šepavega oziroma hromelega starega volka".

Povezanost htonskih in plodnostnih aspektov je bila tista, ki je avtorici dala dovolj trdno podlago za (po mojem mnenju pravilen) sklep, da gre po vsej verjetnosti za pastirsko personifikacijo tega, kar so si poljedelci zamišljali v podobi Zelenega Jurija. Tudi Jurij je namreč tipična "dvoplastna" oseba, ki prihaja iz podzemskega "sveta mrtvih" in hkrati prebujata naravo. Prav zato Jurij spomladi prevzame vlogo gospodarja volkov kot manifestacija Velesa/Volosa, boga živine, podzemlja in smrti. Ta ugotovitev predstavlja novost in bistveno dopolnjuje plodnostni mit o Zelenem Juriju, kakršnega smo poznali doslej.

V motivni okvir *volčjega pastirja* je avtorica vključila tudi nekatere slovenske mitološke like, ki doslej niso bili ustrezno interpretirani: takšni so *Šepasti mož* z Gorenjske, *Volčko* s Štajerske in *Šent* z južnega Pohorja. O slednjem je dr. Mencejeva objavila posebno razpravo (*Mitična oseba Šent v slovenskem izročilu*, *Studia mythologica Slavica* 2/1999, str. 197-203), ki razkriva zanimive paralele Trstenjakovemu zapisu z južnega Pohorja v antičnih grških tekstih o iniciacijskem obredu spreminjanja v volka v Arkadiji. S tem opozarja po eni strani na mogoče prežitke staroselskega (pedslovanskega) izročila v odročnejših predelih današnjega slovenskega ozemlja, po drugi strani na vlogo volčjega lika pri iniciacijskih obredih in vojaških združbah mladeničev, naposled pa nas prepričuje tudi o tem, da je bil Davorin Trstenjak verjetno zanesljivejši zapisovalec folklornega gradiva, kot so bili doslej pripravljene priznati mnogi etnologi in slavisti.

Takšne poglobljene tematske monografije kljub na videz ozki tematiki odpirajo široke plasti ljudskega izročila, kar je priložnost za širjenje znanja o naši tradicionalni kulturi in za uveljavitev v mednarodnem krogu raziskovalcev primerjalne slovanske in indoevropske mitologije. Zato je zelo prav, da je knjiga opremljena z obsežnim povzetkom v angleščini (str. 309-331).

Zmago Šmitek

Mythological Figure 'Master of the Wolves' in Slavic Folklore and some Comparisons

Zmago Šmitek

The author reviews the recent book of Mirjam Mencej – *Gospodar volkov v slovan-ski mitologiji* (Master of the Wolves in Slavic Mythology) – which was published in 2001 as the 6th volume of the series »*Županičeva knjižnica*« by the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the University of Ljubljana's Faculty of Arts.